

Paula Kokkonen (Kirkkonummi)

Yrjö Wichmannin keruuvuosi Komissa: muinaispermiiä, murteita ja Kuratovin runoja

Kirjoitus perustuu Suomalais-Ugrilaisen Seuran 19.10.2018 järjestämässä Yrjö Wichmann -seminaarissa pidettyyn esitelmään.

Yrjö Wichmannin (1868–1932) kiinnostus permiläisiin kieliin vei hänet tutkimusmatkoille ensin udmurttien pariin ja 10 vuotta myöhemmin vuosina 1901–02 komien maille. Matkaa varten Wichmann oli saanut ns. Aleksanderin stipendin; sen turvin kerätty mittava aineisto julkaistiin murretekstikokoelmana *Syrjänische Volksdichtung* (342 sivua) vuonna 1916 ja T. E. Uotilan vuonna 1942 toimittamana murreseurakirjana *Syrjänischer Wortschatz* (486 sivua, n. 10 000 sanaa).

Yrjö Wichmann oli ahkera päiväkirjojen ja kirjeiden kirjoittaja, joka piti matkoillaankin tiiviisti yhteyttä paitsi tutkijatovereihinsa – erityisesti Suomalais-Ugrilaisen Seuran sihteeriä hänen sijaisekseen tulleeseen Jooseppi Julius Mikkolaan – myös kotiväkeensä, etenkin äitiinsä Charlotta Wilhelmina Wichmanniin, jonka saamia kirjeitä komien ja permjakkien mailta on julkaistu kaikkiaan 16 kappaletta teoksessa *Matkamuistiinpanoja* (SUST 195).

Komia kohti – silloiseen Vologdan kuvernementtiin – Wichmann lähti syyskuun 10. päivänä, tiistaina, täytettyään kaksi päivää aikaisemmin 33 vuotta. Päämääränä oli Ust-Sysolsk (nykyinen Syktyvkar). Matka alkoi Helsingistä laivalla Pietariin, jossa Wichmann vietti viikon verran *Rossija*-hotellissa asuen ja sieltä käsin arkistojen ja kirjastojen syrjäanimateriaaleihin tutustuen – sekä hankkien tarvittavia suosituksia Komin-matkalleen. Hän oli tietoinen luonnontieteilijä ja tutkimusmatkailija Ivan Lepehinin Komista vuonna 1771 löytämästä ja sittemmin julkaisemasta liturgiatekstistä ja toivoi voivansa tutkia sitä ja siihen liittyviä käsikirjoituksia joko Pietarissa tai Moskovassa. Lepehinin kominkielinen liturgia oli kirjoitettu joko venäläisillä tai kirkkoslaavilaisilla kirjaimilla, mutta sen perimmäisenä lähteenä on pitänyt olla vanha, muinaispermin aakkosin kirjoitettu originaali. Käsikirjoitusta etsittiin kuumeisesti, mutta sitä ei löytynyt. Wichmannia auttoivat Pietarissa akatemian jäsenet Aleksandr Veselovski ja Aleksei Šahmatov (molemmista tuli sittemmin SUS:n kunniajäseniä) ja komilainen, Pietariin asettunut kymnaasinopettaja Georgi Lytkin (1835–1907, SUS:n ulkojäsen). Lytkin – komilaisittain *Joguš* – tunnetaan ensimmäisen kominkielisen (Sysolan murteella kirjoitetun) kieliopin laatijana ja hengellisten kirjoitusten tutkijana ja komintajana. (KA J. J. Mikkolan arkisto; KA SUS/tut YW päiväkirja; YW 1903b: 4–7, 12; KGKP: 68–73; Vinogradova 2007: 61.)

Yrjö Wichmann tiesi, että Stefan Permiläisen ja hänen aikalaistensa 1300-luvulla kääntämä teksti – vanha liturgia – on olemassa ainakin viitenä eri kopiona (Pietarissa, Moskovassa ja Kazanissa). Niihin kaikkiin hän pääsi tutustumaan matkansa aikana. Hän jäljensi tekstejä ja valokuvasikin muun muassa ns. Jevgenin tekstin, joka oli

yksi liturgiakopio tai kopioketjun tulos. Kaikkien säilyneiden liturgiategkien kieli on venäläisin kirjaimin kirjoitettu muinaispermi. Jossain kopiointivaiheessa muinaispermiläiset aakkoset oli siis korvattu kyrillitsalla. Mutta muinaispermiläisistä *anbur*-aakkosista oli olemassa useita piirroksia eri kokoelmissa. Myös niitä Wichmann tutki, kopioi ja vertaili toisiinsa. (KA SUS/tut YW päiväkirja; YW 1903b: 9.)

Pietarissa G. Lytkin varusti Wichmannin tärkeillä suosituskorteilla ja lupasi kirjoittaa Komiin etukäteen suomalaisen tutkijan tulosta. Wichmann mainitsee kirjjeessä äidilleen, että näin ollen hänellä on Komissa jo tuttavuutta, ”ja se on kyllä hyvä asia”. Pietarissa hän illallisti Aino ja Oskar Kallaksen luona ja lupasi Ainon toivomuksesta edistää Oskarin apuraha-anomusta Veselovskia tavatessaan. Pietarin yliopiston juuri päättänyt Kallistrat Žakov (1866–1926, komilaisittain *Palal'ej Kal'ö*) vieraili professori Baudouin de Courtenayn lähettämänä Wichmannin luona hotellissa kertomassa aikovansa Helsinkiin opiskelemaan. (KA SUS/tut YW päiväkirja; Matkamuistiinpanoja: 35.) Tästä tapaamisesta Wichmann kirjoitti J. J. Mikkolalle Vologdasta 3.10.1901:

– – [Žakov] aikoo tulla Helsinkiin tammikuussa oppimaan suomalais-ugril. kieli- ja kansatiedettä. Mies on origineli, nähtävästi sangen järkevä, lukenut jotenkin paljon (etnografiaa, ei kielitiedettä), ja tuumaa saada jonkinlaisia oppiarvoja Helsingissä. Neuvoin häntä Helsingissä ensin kääntymään sinun puoleesi, jotta sinä sitten hänet tutustuttaisit Setälään ja Krohniin. Muistakaa nyt ystävällisesti ottaa hänet huomioon ja helpottaa hänen ensi askeleitaan siellä. Luulen että miehestä voi tehdä jotakin. Vahinko ettei hän aikaisemmin ole päässyt opintielle (hän jo noin 35 ikäinen). (KA J. J. Mikkolan arkisto.)

Pari kuukautta myöhemmin (27.12.) Wichmann kirjoittaa Žakovista E. N. Setälällekin:

– – Pitäkää hyvä ja ystävällinen huoli miehestä kun hän sinne ilmestyy. Halpa asunto hänelle pitää saada, sillä köyhä hän on ja Piet. Yliopistolta saamansa stipendi lienee ainoa millä hän nykyään voi elää. (KA E.N. Setälän arkisto.)

Žakov kirjoitti Wichmannille kolme kirjettä (kaksi niistä Komiin). Hän toivoi tämän ryhtyvän hänen tohtoriopintojensa ohjaajaksi Helsingissä. Käännös kirjeestä 8.9.1901:

– – Kirjoittakaa, mitä kirjoja minun tulee hankkia tätä uutta oppiainetta ja tutkintoja varten (korkeasti kunnioitetun Setälän kirjoja äänneistä en pysty löytämään mistään). – – Kirjoittakaa, korkeasti kunnioitettu Georgi Jemeljanovitš, joko venäjäksi tai saksaksi, jotta ymmärtäisin kaiken, mitä neuvotte minulle. (SKS YW:n arkisto, kirjekokoelma.)

Žakovin kirjjeessä 3.3.1902 on jo mukana lennokkuuttakin:

– – Öin ja päivin ajattelen Gelsingforsia, tuo kaupunki on minun Jerusalemini, josta löydän pelastukseni. (SKS YW:n arkisto, kirjekokoelma.)

Käytyään Jerusalemiin nimittämässä Helsingissä Žakov päätyi toteamaan kielitieteen tason olevan siellä niin korkea, ettei hänellä olisi minkäänlaisia mahdollisuuksia suoriutua tohtoriopinnoista, joiden kulusta hän oli kysellyt kirjeitse Wichmannilta – ja vakuudeksi asian tärkeydestä Žakovin vaimo Glafira oli kirjoittanut vielä samat tiedustelut Mikkolalle (KA J. J. Mikkolan arkisto). Opinnut Helsingissä jäivät mutta jatkuivat Pietarissa ja Baltiassa. Vuonna 1916 toisella käynnillään Suomessa Žakovin tiedetään viimeistelleen venäjän kielellä kirjoittamansa *Biarmijan*, Kalevala-vaikutteisen komilaisen taide-epoksen. (Atlas: 316–317; KGKP: 113–120.)

Pietarissa vierähti viikko, ja syyskuun 18. päivänä Wichmann nousi junaan ja saapui aamulla Moskovaan, jonka arkistoissa ja kirjastoissa hupeni vielä lähes kaksi viikkoa. Seuraavana päivänä hän kävi Kremlin kirkossa katsomassa Stefan Permiläisen hautaa ja ikonia. Ne molemmat hän valokuvasi. Moskovassakin Wichmann tapasi monia tärkeitä henkilöitä, jotka helpottivat hänen matkaansa Komin alueelle. Professori Aleksandr Kirpitsnikovilta hän sai tietää, mitä kaikkea oli julkaistu koskien muinaispermiläisiä käsikirjoituksia. Wichmann oli nimittäin asettanut matkansa yhdeksi tavoitteeksi nähdä ja kopioida komin kielimuistomerkkejä sekä käsikirjoituksina että jo julkaistuina. Rumjantsevin museon käsikirjoitussastosta löytyi erityisen mielenkiintoisia liturgiakäsikirjoituksia. Kopiointiin Wichmannilla ei ollut enää aikaa, mutta tarvittavat tekstit luvattiin lähettää kopioitavaksi Helsinkiin, jos tutkija vain malttaisi hiukan odotella. Museo tarvitsi nimittäin luvan tsaarilta. (KA SUS/tut YW päiväkirja.)

Muinaispermiläiset ikonitekstit

Moskovasta Wichmann lähti junalla Jaroslavlina kautta Vologdaan. Siellä hänen päätehtävään oli saada kopio muinaispermillä kirjoitetusta ikonitekstistä. Ikoni tunnetaan nimellä *Syrjäniläinen Pyhä Kolminaisuus (Troitsa)*, ja sen alalaidassa oleva 146-sanainen teksti on 1. Mooseksen kirjan 18. luku jakeet 1–8. Kopiointilupa helitti sikäläiseltä piispalta Wichmannin ojentaessa hänelle Pietarin Keisarillisesta Arkeologisesta Komissiosta saamansa suosituksen. Hän oli tietoinen, että näitä muinaispermiläisiä ikonitekstejä löytyisi vielä parista kirkosta matkan varrelta. Vologdan konsistori kirjoitti suositukset noihin kirkkoihin. (KA SUS/tut YW päiväkirja.)

Vologdasta Wichmann jatkoi Ustjugiin, ensin höyrylaivalla Totmaan ja siitä eteenpäin joen kuivuuden vuoksi hevospelillä. Matkarasituksia ei 25 peninkulmaa tuottanut, ”kun tiet olivat verrattain hyviä, ilmat kauniit ja hevoset hyväkulkuisia, niin sujui matka varsin sievästi”. (Matkamustiinpanoja: 36–37.) Mikkolalle Wichmann kertoo työnsä edistymisestä kirjeessä 23.–24.10.1901:

-- Lienen jo viime kirjeessäni maininnut, että Vologdassa kopioin syrjäniläisen pyhäinkuvakirjoituksen käsin, koska sitä oli mahdoton valokuvata. Monet kirjaimet olivat kerrassaan kuluneet pois, toiset olivat sangen epäselvät, mutta suurin osa on kuitenkin sellaista, että sitä voi lukea. Vologdalaisesta kuvasta otettu kopio (noin sata vuotta sitten) löytyy Ustjugissa ja on nähtävästi tehty ennen kuin edellinen voideltiin vernissalla (josta syystä juuri kirjoitus on turmeltunut). Otin kopion Ustjugin kirjoituksestakin, joka on erittäin selvä ja osoittaa mitä originaalissa ennen vernissausta oli näkyvissä; se suuresti helpottaa originaalin lukemista. Vielä on minun kopioitava Vožemin kirjoitus, mutta sen teen talvella matkoleni varrelta. (KA J. J. Mikkolan arkisto)

Kerrotaan, että Stepan Permiläinen oli jättänyt 1390-luvulla Moskovaan lähtiessään kaksi ikonia Vožemin kirkkoon. 1700-luvulla piispa Arseni oli siirtänyt *Syrjäniläinen troitsa* -ikonin Vožemista Vologdaan, jossa se on nyt kätkössä Historian, arkkitehtuurin ja taiteen museossa. Ikonin uskotaan olevan Stepan Permiläisen maalaama, ja sen siirtoa Komiin on pyydetty useamman kerran, mutta tuloksetta. *Troitsa*-ikonista on nykyään kaksi varsin uutta, Moskovassa tehtyä kopiota. Toinen niistä on Syktyvkarissa, hiippakunnan toimitiloissa, ja se on Moskovon ja koko Venäjän patriarkan Aleksei II:n tuoma lahja Komiin Stepan Permiläisen kuolonuneeen nukkumisen 600-vuotisseremonian merkeissä vuonna 1996. Toinen uusista kopioista on Vologdan ja Ustjugin arkkipiispan Maksimilianin yksityishuoneessa. (Vinogradova 2007: 61–62, 69.)

Charlotta Wichmann sai lokakuussa pojaltaan kaksi kirjettä: Vologdassa 4.10. ja Ust-Sysolskissa 23.10. päivätyt. Wichmann kuvailee, kuinka Ustjugin piispa oli päästänyt hänet kirkkoonsa tutkimaan siellä olevaa kopiota *Troitsa*-ikonista. Matkareittiä hän myös selostaa: Vologdasta ensin Ustjugiin, sitten hinaajalla Kotlasiin ja höyrylaivalla Jarenskiin ja taas hinaajalla eteenpäin Ust-Vymiin (komiksi Jemdin). Hevoskyytiinkin oli turvaututtava; se vei hänet sitten perille Ust-Sysolskiin, nykyiseen Syktyvkariin. Matkaeväinä Wichmannilla oli ollut teetä, leipää, muniä ja teeri, ”jonka eräs laivassa matkustava syrjäniakka minulle valmisti syötäväksi”. (Matkamuistiinpanoja: 35–38.)

Troitsa-ikonin toinen kopio sekä toinen muinaispermiläisellä kirjoituksella varustettu ikoni, *Pyhän Hengen laskeutuminen*, löytyivät Vožemin kirkosta. Siellä Wichmann kävi Ust-Sysolskista käsin helmikuussa 1902. (Matkamuistiinpanoja: 45.) Hän sai nyt siis kopioitua *Troitsan* lisäksi toisenkin ikonitekstin; siinä on 51 sanaa ja tekstinä Apostolien teot 2: 1–4. Wichmann oli päättänyt nähdä kaikki mahdolliset ikoni- ja liturgiatekstit ja tutkia epäselviä kohtia ja ilmeisiä virheitä, joita hän oli havainnut siihenastisissa kopioinneissa ja painatteissa, joihin hän oli jo tutustunut Pietarissa ja Moskovassa. P. Savvaitovin käsikirjoitukset Pietarissa ja kreivi Uvarovin kokoelma Moskovassa olivat Wichmannille antoisia tutkimuskohteita. (YW 1903b: 12–13.)

Perille Ust-Sysolskiin Yrjö Wichmann saapui lauantaina 19.10.1901. Siellä hänen ensimmäinen majapaikkansa oli kestiekivari, myöhemmin sitten leskirouva

Startsevan huoneet täyshoitoinen. (Matkamuistiinpanoja: 36–39.) Ensivaikutelmiaan kaupungista Wichmann kuvaa Mikkolalle kirjeessä 23.–24.10.1901:

– – Tämä Ust-Sysolsk on varsin sievä (eikä likainen) kaupunki (noin 5,000 asuk.); asukkaat melkein järjestään syrjäänejä (maanviljeliöitä, käsityöläisiä, kauppiaita, pikkuvirkamiehiä; puhtaasti venäläisiä on joku määrä (niink. esim. ispravnikka, provasti, lääkärit (2), tuomarit y.m.s.). Kaduilla ja liikepaikoilla kuulee puhuttavan melkein yksinomaan syrjääniä. – Ilmat ovat olleet harvinaisen leppoisat; tavallisesti täällä tähän aikaan jo kuuluu olevan rekikeli. (KA J. J. Mikkolan arkisto.)

Murretutkijana

Yrjö Wichmann oli aloittanut komin murteiden tutkimuksen Helsingissä jo vuonna 1894. Grigori Terentjev, Ižman murteen puhuja, joka suoritti asepalvelusta kaartin miehistön matruusina Pietarissa, komennettiin Helsinkiin Wichmannille kielenoppaaksi. Terentjev lähetti myös kirjeitse satuja ja itkuja, joita hän oli saanut kotiseudultaan. Ižman murteen taitajia Wichmann tapasi matkallaankin, nimittäin Syktyvkarin talvimarkkinoilla. Wichmannille tuo murre oli tuttua M. A. Castrénin komin kielio-pista *Elementa Grammatices Syrjaenae* (1844), joka on Ižman murteen kuvaus. (YW 1903b: 15–16; SV 1916: VII.)

Heti Ust-Sysolskiin saavuttuaan Wichmann tapasi virkamies Ivan Zabojevin, jolle – sisarensa miehelle – G. Lytkin oli ilmoittanut suomalaisen tutkijan tulosta. Zabojevin perheessä oli 10 lasta, joista kolme varsin oppinutta tytärtä: Jelizaveta, Feoktista ja Antonina. Jelizaveta (1845–1927) oli isä Zabojevin perustaman Aleksanterin tyttökymnaasin rehtori ja Antonina (k. 1933) siellä matematiikan opettaja. Antoninasta tuli Wichmannin komin kielen opettaja ja tärkeä kielenopas. Feoktista (1852–1943) toimi opettajana läheisessä Vyl'gortin kylässä, jossa hänen oppilainaan olivat olleet Žakov ja Vasili Nalimov. Feoktista oli ahkera kielenopas: hän kirjoitti perinnetekstejä sinikantisiin kouluvihkoihin ja luovutti ne Wichmannille. (SV 1916: V–VI; Volokitina 1996: 258–264.) Äiti Charlotalle Wichmann mainitsee kirjeessä olleensa aamupäiväkahvilla Ivan Zabojevin sisarten (po. tyttärien!) luona, jotka olivat sikäläisen tyttökoulun opettajattaria ja

– – vanhoja piikoja, mutta sangen ystävällisiä ja herttaisia. Niin kuin näette olen sangen pian perehtynyt tähän erämaan kaupunkiin ja luulen, että tulen viihtymään täällä hyvin. (Matkamuistiinpanoja: 38.)

Puoli vuotta Wichmann viipyikin Ust-Sysolskissa, josta käsin hän kävi läheisissä kylissä Vyl'gortissa ja Vožemissa. Hän alkoi tutkia ja kerätä Keski- ja Ylä-Vytšegdan murretta ja mainitsee tärkeimpänä kielennoppaanaan kansakoulunopettaja Andrei Tsemerin (1874–1959) ja apuvälineenään F. J. Wiedemannin *Syrjänisch-deutsches*

Wörterbuchin. (YW 1903b: 14–15.) Mikkolalle Wichmann kirjoittaa 7.4.1902 ehdotuksen Tsemberin suhteen:

– – Ennen Ustsysolskista lähtöäni kysyin kielimestariltani Andrei Andrejevitsh Tsember’iltä (Цемберъ), olisiko hän halukas, jos rahaa saisi, kesällä keräämään syrjäniläisiä lauluja, satuja, arvoituksia j.n.e. Loktshim joen varrelta (eräs Vytshgedan sivujoki). Sanoi suostuvansa. – – Keräelmänsä hän syyskuun alussa lähettäisi Suomalais-ugrilaiselle Seuralle, siinä tapauksessa, että Seura haluaisi hänelle mainitut rahat myöntää. – – Ehdotan siis sinun kauttasi S.U.Seuralle, että yllämainittu summa Tsemberille myönnettäisiin. Tosin en toivo mitään merkittäviä tai suuria matkasaaliita siltä matkalta, mutta jotakin luulen hänen kuitenkin löytävän, koskapahan minäkin Ust-Sysolskista olen saanut yhtä ja toista ko’otuksi. Mielestäni on syytä ainakin koetteeksi lähettää mies etsimään, kun hän kerran on halukas. Jos Seura suostuu ehdotukseeni, niin lähetä rahat suoraan Tsemberille, kirjoita kirjelippu, jossa sanot mitä varten ja keltä rahat tulevat ja käske hänen kirjeellisesti sinulle ilmoittaa vastaanottaneensa rahat. Tsember on hyvä ja luotettava mies, eikä käytä rahoja väärin. Sangen hyvä asia olisi, jos samalla hänelle lähettäisit venäjäksi kirjoitetun todistuksen siitä, että S.U.S. on antanut hänelle toimeksi kesän aikana kerätä kansanrunoutta Loktshim-joen (ven. Локчимъ) varrelta, ja että hän liikkuu luvallisissa toimissa, joita valistuneitten viranomaisten on syytä suosia. (KA J. J. Mikkolan arkisto.)

Tsember oli SUS:n ensimmäinen komilainen tutkimusmatkastipendiaatti. Seuran stipendin turvin hän keräsi lupauksensa mukaan kansanperinnettä kesän 1902 ajan ja lähetti saaliinsa Seuralle jo marraskuussa. Kirjeessään Wichmannille hän ilmaisi pettymyksensä Loktšimin kylän murteeseen, joka oli saanut paljon vaikutteita venäjältä, eikä ollut niin puhdasta kuin hän oli uskonut (KA SUS/tut Tsember). Mutta Tsember keräsi perinnetekstejä myös omiin tarkoituksiinsa: niistä hän julkaisi kaksi kokoelmaa satuja ja lauluja. Ne olivat ensimmäiset Komissa painetut komiksi ilmestyneet kirjat. Hän toimi natiivioppaana myös U. T. Sireliukselle (kesällä 1907) ja D. Fokos-Fuchsille. Sittemmin Tsemberistä tuli huomattava etnografi Komissa: hän perusti kansallismuseon ja arkiston toimien johtajana molemmissa. (SV 1916: V–VII; RKE III: 271; Atlas: 466; KGKP: 121–125.)

Toinen SUS:n komilainen tutkimusmatkastipendiaatti oli Moskovan yliopiston opiskelija Vasili Nalimov (1879–1939). Kaikkiaan kolmena kesänä Nalimov suoritti kenttätutkimuksia seuran apurahan turvin, ja vuonna 1908 hän oli Helsingissä opiskelemassa suomea ja harjaantumassa kerääjäksi. Wichmann sai useita kirjeitä Nalimovilta. Suomi-suhteista seurasi ongelmia: Nalimov sai vankeustuomion peräti kaksi kertaa. Hänen elämänsä päättyi leirillä toisin kuin Tsemberin, joka ehti lähteä Komista ennen intelligentsijan puhdistuksia. (RKE II: 313–314.)

Wichmannia kiinnosti erityisesti komin läntisin murre, Udoran murre. Udoran alueelle hänen ei kuitenkaan tarvinnut matkustaa, sillä Ust-Sysolskissa sattui parahiksi oleskelemaan udoralaisia: kirjuri A. P. Jeregodski ja hänen vaimonsa. Heistä

tuli Wichmannin kielenoppaita. Petšoran murteen suhteen Wichmann oli yhtä onnekas: hän sai kielenoppaiksi kolme kaupungissa oleskelevaa koulupoikaa (Ilja Popov, G. Šahtarov ja Afanasi Mezentsov) ja merkitsi heiltä muistiin useita satoja sanoja, satuja ja petšoran muoto-opin perusteet. Ala-Vytšegdan murteen sanastoa ja tekstejä kerrytti poliisiaspirantti Klimušev. Muinaispermi edustaa juuri tuota murretta. (YW 1903b: 14–15; SV 1916: VI; Matkamuuistiinpanoja: 44, 47.)

Huhtikuussa 1902 Wichmann matkusti Ust-Sysolskista lounaaseen päin, Vizingan kylään (komiksi Viz'in), jossa hän keräsi ja tutki Sysolan (nykyistä Keski-Sysolan) murretta. Kielenoppaana toimi vanginvartija Vasili Mitjušev, joka lähetti tiedonantoja myös kirjeitse Wichmannille. (KA SUS/tut Wichmann, kotelo 756.) Suuresta tulvasta Mikkola saa kuvauksen kirjeessä 25.5.1902:

– – Joen toisella puolella oleva Vizingan kylän osa on tulvan vallassa, ja siellä kuljetaan veneellä talosta taloon kuten Venetsiassa. Vizinga-joki on kesällä noin 20 sylen levyinen; nyt sen leveys on noin kilometri! Kolmenkymmeneen vuoteen ei kuulu tällaista tulvaa olleen. (KA J. J. Mikkolan arkisto.)

Toukokuussa 1902 Wichmannin matka jatkui etelään päin, Luzan murteen alueelle. Sieltä löytyi useita kielenoppaita: Nošulin kylästä talonpoika Ivan Šulepov, Abjatšoin kylästä viinakauppias Mihail Jugov ja Letkasta talonpojan tytär Dovnja Popova, joka osasi hääitkujakin. Letkan tutkijana Wichmann oli tienraivaaja. Hän piti Luzan ja Letkan murteita kahtena eri murteena, mutta nykykäsityksen mukaan kyse on Luza-Letkan murteesta. (YW 1903b: 17–18; SV 1916: VI–VII; Turkin 1991: 49.)

Sitten Wichmann siirtyi Vologdan kuvernementista Permin kuvernementtiin matkaamalla junalla komipermjakkien alueelle, ensiksi kuudeksi päiväksi Permiin – jossa oli tuolloin 46 000 asukasta – ja edelleen höyrylaivalla Požvaan ja sieltä hevoskyydillä Jus'vaan. Sieltä lähtikin viimeinen komilaisalueilla kirjoitettu kirje (6.7. päivätty) äiti Charlotalle. Permijakeista Wichmann huomauttaa, että nämä ovat paljon venäläistyneempiä kuin Vologdan kuvernementin syrjäänit. Jus'vassa tutkija viipyi kolme viikkoa. Kielenoppaana hänellä oli nuori kyläkoulunopettaja Ivan Bykov ja tutkimuskohteena permjakin etelämurre. (YW 1903b: 18; SV 1916: VI; Matkamuuistiinpanoja: 53–54.) Jus'vasta lähti kirje (20.7.1902) myös Mikkolalle:

– – Täällä olen taaskin sanaston kimpussa käyden läpi Wiedemannin sanakirjaa (5:s kerta tällä matkalla; välillä jo maistuu puulle). Aksentti on hauska ja hyppelee hitosti! (KA J. J. Mikkolan arkisto.)

Samassa kirjeessä Mikkola saa kuulla jälleen Žakovista:

– – Eräänä kauniina päivänä astui Žakov rouvineen asuntooni! Tiesin hänen oleskelevan näillä mailla, sillä hän minulle matka-aikeestaan kirjoitti (Nošuliin). – – [Hän] tuli nyt viikkokauden matkalta Tsherdynistä. – – Jotenkin tyytyväinen hän tuntui olevan aineksiinsa: pääkallomittauksia, satuja y.m. Poikkesi

luokseni tiedustelemaan mahdollisuutta päästä tohtoriksi Helsingissä sekä tuumimaan väitöskirja-ainesta. Väitöskirjaansa hän tahtoi heti ryhtyä – . (KA J. J. Mikkolan arkisto.)

Tšerdynissä – muinaisen Suur-Permin keskuksessa – Wichmannkin oli suunnitellut käyvänsä, mutta ajanpuutteen vuoksi matka jäi tekemättä (YW 1903b: 18). Jus’vassa hän majoittui entisen kauppiaan Vilesovin taloon. Isännän sisar, joka oli käynyt kulinäärin kurssin Pietarissa, laittoi ateriat, joita Wichmann kiittelee siisteiksi ja maukkaiksi. – Korjattakoon tässä yhteydessä, että Wichmann erehtyi kahdesta tuntemastaan pariskunnasta: *Matkamuistiinpanoja*-kirjassa julkaistussa kuvassa (s. 54) eivät ole Vilesovit vaan Botalovit, iäkäs talonpoikaispariskunta tyttärineen kesäisessä teehuoneessaan. (Tiedon on välittänyt Botalov-sukuaan tutkinut Tatjana Netšajeva Jus’vasta.)

Wichmannin matka jatkui Jus’vasta Permiin ja sieltä 4.8. Kazaniin, jossa hän viipyi pari viikkoa. Helsinkiin hän palasi 23.8.1902 – Pietarin kautta, sieltä matka oli alkanut edellisen vuoden syyskuussa. Kilometrejä Helsingistä Etelä-Komiin Letkaan kertyi yhteensä 2680, josta höyrylaivamatkoja oli puolet (Ploskova & Kolegova 2004: 27–28). Paluumatka Helsinkiin Permin, Kazanin ja Pietarin kautta oli lähes yhtä pitkä.

Yrjö Wichmannin missiona oli kerätä Komista erityisesti satuja ja lauluja, joita oli vähänlaisesti julkaistu, sen sijaan pienfolkloreä oli ollut paremmin saatavissa. Wichmann keräsi Komin-matkallaan kuusi suurempaa ja kolme pienempää murrenastoa sekä kansanperinnettä. *Syrjänischer Wortschatz* on murrenastakirja, joka sisältää myös etymologioita ja muoto-opin perusteet kuudesta komin ja yhdestä komipermjakin murteesta. Wichmann tutki kaikkiaan yhdeksää komin kielen 10 murteesta (Ylä-Sysolan murre jäi tutkimatta.) Wichmannin keräämät tekstit ovat todisteita siitä, millaista komin kieli ja sen murteet olivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa – valokuva komin kielestä ennen vallankumousta, kuten Adolf Turkin (1991: 52) on asian ilmaissut. Vaikka komia oli kirjoitettu jo 1300-luvulta alkaen, kirjakielen normitukseen ryhdyttiin vasta vuonna 1918. Tätä saavutusta juhliittiin 100-vuotiskonferenssin merkeissä Syktyvkarissa lokakuussa 2018.

Yrjö Wichmannin kielenoppaat olivat sängen oppinutta väkeä (joukossa monta opettajaa), mikä joudutti hänen työtään monella tavoin. Kielenoppaat pystyivät käyttämään apunaan Wiedemannin sanakirjaa. He – matruusista viinakauppiaaseen – osasivat kirjoittaa puhumaansa murretta: he kirjoittivat itsekkin muistiin satuja ja muuta kieleen liittyvää, ja moni heistä lähetti aineistoa myös kirjeitse Wichmannille. Tämä kielenoppaiden kirjallinen apu ja se, että Wichmannin onnistui haastatella eri murteiden puhujia poistumatta Ust-Sysolskissa, selittänee sen, että hän pääsi niin vähässä ajassa mittaviin tuloksiin. Tutkija välttyi rasittavilta ja aikaa vaativilta matkoilta laajan Kominmaan korpikyliin, joissa olosuhteet eivät olisi olleet kaupungin veroiset.

Ivan Kuratovin runot löytyvät

Mennäänpä vielä hetkeksi Vizingaan, jonne Yrjö Wichmann oli saapunut huhtikuussa 1902. Siellä hän tapasi pappi Stepan Kuratovin, joka piti hallussaan vuonna 1875 Alma-Atassa kuolleen setänsä runoja. Niitä oli lähetetty sukulaisille kolmessa pake-tissa, joista yksi oli päätynyt Pietarin kautta Komiin Stepanille. Wichmann suostut-teli papin esittelemään aarrettaan ja onnistuikin siinä ja ryhtyi heti kopioimaan käsi-kirjoituksia. Yli 50 I. A. Kuratovin kirjoittamaa runoa (joukossa muutamia maail-mankirjallisuuden käännöksiäkin), komin kielipin hahmotelman ja A. I. Gugovin runoja Wichmann jäljensi mustiin vahakantisiin vihkoihinsa. Kaksi kominkielistä runoa *Vodze* ('Eteenpäin') ja *Komi kyl* ('Komin kieli') Wichmann julkaisi vuonna 1903 Helsingissä *Syrjäänin kieltä* -nimisessä 8-sivuisessa murrenäytevihkosessaan – tosin ilman mainintaa runoilijasta (YW 1903a). Kyseiset runot olivat nykyään Komin kansallisrunoilijana tunnetun Ivan Kuratovin (1839–1875) kirjoittamia. Gugovin suh-teen Wichmann erehtyi: se oli (suojeleva) salanimi, jota Kuratov oli käyttänyt silloin, kun hän oli kirjoittanut runoja vahvasti venäjänkielisessä yhteisössä. (YW 1903b: 16; Käenkukuntayöt: 9–10.)

Kuratovia julkaistiin siis ensin Suomessa; Komissa hänen runojaan alettiin julkaista vasta 1920-luvulla. Ilmeisesti sekä G. Lytkin että Žakov olivat maininneet Wichmannille Kuratovin käsikirjoituksista, joten hän tiesi niitä kysellä. Stepan-pappi istui vielä parikymmentä vuotta runojen päällä, kunnes luovutti ne kielitieteilijä Aleksei Sidoroville (1892–1953), josta oli tullut hänen vävyensä. Sidorovit toimitti-vat ja julkaisivat runoista antologian *Menam muza* ('Muusani'). Ensimmäinen laitos ilmestyi 1939 ja toinen 1979. Tosin vielä kerran käsikirjoituskokoelma oli vaarassa tuhoutua. Vuoden 1937 älymystön puhdistuksessa Stepan Kuratov vangittiin ja hänen käsikirjoituksensa takavarikoitiin. Oli onni, että Ivan Kuratovin runot eivät olleet enää hänen hallussaan, vaan Sidorovin, joka kyllä hänkin vangittiin samana vuonna.

Eläessään Ivan Kuratov (komilaisittain patronyymiketjuna ilmaistuna *Pant'el'ej Petrö Ö'l'öš Ivan*) oli onnistunut julkaisemaan vain viisi runoan, joten Wichmannin panos Kuratovin tunnetuksi tekemisessä oli sangen merkittävä. Yllättävää on, että Sidorovit editoivat Kuratovin tuotannon kirjakielen normien mukaiseksi. Wichmann oli kopioinut ja julkaisut *Komi kyl* -runon kuten Kuratov Ylä-Sysolan murteellaan oli kirjoittanut. Antologiassa (s. 19–20) runon nimi on *Komi kyv*. Se ei ole enää Kuratovin omaa murretta, jossa tavunloppuinen *l* pysyy vaihtumatta *v*:ksi. Mutta mitäpä jo manalle menneen runoilijan tekijänoikeuksista! (YW 1903a; Menam muza: 14–17; KGKP: 43–47.)

Muinaispermin tutkijat

Vasili Lytkin – Il’la Vas’ – oli vasta 5-vuotias, kun Yrjö Wichmann oli tutkimusmatkallaan Komissa. Silti Wichmannista tuli hänelle tärkeä henkilö, kun hän saapui jatko-opiskelijana Helsinkiin vuonna 1926. Yliopistossa hän tapasi ensimmäiseksi juuri Wichmannin, ”joka oli lyhyehkö, hyvin pukeutunut, hattupäinen mies, jolla oli hyvin suuri nenä, kultahampaat ja suuret silmälasit” (Lytkin 1985: 220). Wichmannin kautta Lytkin informoi Suomalais-Ugrilaista Seuraa stipendiajastaan Suomessa ja Unkarissa. Myös hänen kenttätietokirjaansa Komissa tuettiin SUS:n apurahoin.

Lytkin alkoi tutkia 1930-luvulla muinaispermiä, jota Wichmann oli tutkinut jo vuonna 1901. Tutkimuksensa hän julkaisi vuonna 1952 teoksena Древнепермский язык (’Muinaispermin kieli’), jota varten hänen on täytynyt käydä läpi samat dokumentit Pietarin, Moskovan ja Kazanin arkistoissa sekä tehdä samat matkat ikonien ääreen Vologdaan, Ustjugiin ja Vožemiin kuin Wichmann. Kun käy läpi Wichmannin arkistoa muinaispermin muistiinpanojen osalta, voi vain todeta, että siitä eri paikoissa Venäjällä kopioidusta runsaasta materiaalista, joka on nyt Suomalais-Ugrilaisen Seuran arkistossa, olisi voinut syntyä samanlainen tietokirja muinaispermiläisine tekstinäytteineen kuin Lytkinin. Lytkin ei ilmeisesti ollut tietoinen Wichmannin kokoamasta mittavasta aineistosta ja suoritti siis saman aineiston hankintatyön itse.

Lähteet

- Atlas = *Атлас Республики Коми*. Научный руководитель доктор исторических наук Э. А. Савельева. Москва: Издательство «Дизайн. Информация. Картография», 2001.
- KGKP = Плосков, И. А. & Цыпанов, Е. А. 2002: *Коми гижан культура паньсыяс*. Сыктывкар: Россияса наукаяс академия, Уралса юкӧн, Коми наука шӧрин.
- Käenkukuntayöt*. Komien lyriikkaa. Toimittanut ja suomentanut Raija Bartens. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 414. Pieksämäki 1984.
- Lytkin = Луткин, В. И. 1985: *Дзордзав жӧ, Коми му*. Кывбурьяс, поэмаяс, мойдыяс, висьтыяс. Составитель Г. И. Торлопов. Сыктывкар: Коми книжнӧй издательство.
- Matkamuistiinpanoja. Yrjö ja Julie Wichmannin kirjeitä ja päiväkirjamerkintöjä tutkimusmatkoilta 1891–1906*. Toimittanut Irene Wichmann. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 195. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 1987.
- Menam tuza = Куратов, Иван 1979: *Менам муза*. Художественнӧй гижӧд чукӧр. Сыктывкар: Коми книжнӧй издательство, 1979.
- Ploskova & Kolegova = Плоскова, М. А. & Колегова, Н. В. 2004: *Суомисьянь Комиӧдз: Ю. Йӧ. Вихманлы 135 во*. Уроксӧ вӧчӧма коми кыв, литература, фольклор, история, география предметьяс подулалӧмӧн Сыктывкар: КРИПОиПК.
- RKE = Республика Коми: *Энциклопедия*, том I–III. Коми научный центр УрО РАН. Сыктывкар: Коми книжнӧй издательство 1997–2000.
- SV 1916 = *Syrjänische Volksdichtung*. Gesammelt und herausgegeben von Yrjö Wichmann. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia XXXVIII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SW 1942 = *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann, bearbeitet und herausgegeben von T. E. Uotila. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Turkin = Туркин, А. И. 1991: Ю. Вихманн – исследователь коми диалектов. – *Пермистика 2: Вихманн и пермская филология: Спорник статей*. Ижевск: Академия наук СССР, Уральское отделение, Удмуртский институт истории, языка и литературы. 45–52.
- Vinogradova = Виноградова Е. А. 2007: К истории иконы «Святая Троица Зырянская» в Вологде. – *Вестник церковной истории* № 4(8). Москва. 61–72.
- Volokitina = Волокитина, О. Н. 1996: Загляните в семейный альбом. – *Родники пармы: Научно-популярный сборник. Выпуск IV*. Сыктывкар: Коми книжное издательство. 257–264.
- YW 1903a = Wichmann, Yrjö: *Syrjäänin kieltä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino Osakeyhtiö.
- YW 1903b = Wichmann, Yrjö: Kurzer Bericht über eine Studienreise zu den Syrjänen 1901–1902 von Yrjö Wichmann. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* XXI, 3.

Arkistolähteet

KA = Kansallisarkisto

KA E. N. Setälän arkisto, kirjekoelma, saapuneet kirjeet. K 28

KA J. J. Mikkolan arkisto, kirjeet 602:479

KA SUS/tut = Suomalais-Ugrilaisen Seuran tutkimusarkisto

KA SUS/tut Wichmann, kotelot 753, 755, 756, 792

KA SUS/tut YW päiväkirja: Matka syrjäänien luo 1901–02, kotelo 756

KA SUS/tut Tsember, kotelo 789

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto

SKS Yrjö Wichmannin arkisto, B: Kirjeenvaihto, kirjekoelma: 1086:17, 18 Žakov